

УДК 342.5.071
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2023.3>

А. А. Настюк
orcid.org/0000-0002-2014-1084
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Академії праці, соціальних відносин і туризму

ВПЛИВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ КИЇВСЬКИХ ЕЛІТ В ПРОЦЕСІ ПРИХОДУ ТА УТРИМАННЯ ВЛАДИ ОЛЕГОМ І ОЛЬГОЮ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Постановка наукової проблеми. Дослідження ролі елітарних груп Києва та використання ними вічевих традицій для впливу на князівську владу є необхідним для всеосяжного розуміння факторів впливу на процес становлення та розвитку князівської влади у Київській Русі в ранній язичницький період. Досліджуючи дану тему ми звернули увагу на гіпотезу, суть якої зводилася до участі київського боярства у змові з метою усунення від князювання Аскольда і Діра та приведення до влади Олега. Для заповнення прогалин в дослідженні слід проаналізувати, яку роль київські еліти відігравали в трансфері княжої влади. Ці відповіді дадуть розкрити, що саме могло слугувати підставою усунення Аскольда. Також окремо постає питання: чому саме Олег став тією компромісною фігурою у виборі киян. Також слід звернути увагу на обставини приходу до влади княгині Ольги і роль київських еліт у зазначеному процесі.

При аналізі літописних даних потрібно виявити закономірності у приході до влади Олега та Ольги. Обоє змогли прийти до влади після вбивства своїх попередників. Обоє не мали правових підстав на володіння владою. Обоє зробили ставку на Київ та проводили прокиївську політику.

В не повній мірі з'ясовано чому зазначені вище лідери прийшли до влади у Київській Русі при підтримці київських еліт. Обоє управляли країною, прикриваючись своїми маріонетками, в яких і забрали справжню владу. Обоє намагалися підтримувати із Візантією торгівельні взаємовигідні стосунки. На нашу думку, для більшого розкриття зазначеної тематики слід детальніше зосередити увагу на проведенні державної політики Аскольдом та Ігорем і як дана політика пішла в розріз з інтересами київських еліт. Це, у свою чергу, нам дасть можливість з'ясувати наскільки правителі були залежні від київських елітарних груп.

Оцінка стану наукового дослідження. Питанням відстоювання інтересів Києва місцевими елітами займалися такі видатні вчені як: Аркас М.М., Грушевський М.С., Брайчевський М.Ю., Толочко П.П., Шевченко О.О., Войтович Б.О.,

Шевченко А.Є., Кудін С.М та інші. У своїх роботах вони розкривали аспекти протистояння київських еліт князівській владі в боротьбі за відстоювання своїх інтересів. На нашу думку дане питання не повністю розкрито і потребує більш поглибленого розкриття та дослідження тематики з метою формування нових підходів та збільшення дослідницького матеріалу для формування нових концепцій з метою вирішення спірних питань.

Досліджуючи обрану нами тематику ми зіткнулися з проблемою недостатньої джерельної бази, яка могла б висвітлити дані події. На жаль, літописці не звертали уваги на тонкощі політичної боротьби, яка відбувалася як в середині Київського княжого дому, так і на вплив на цю політику елітарних груп, які контролювали Київське віче. Іноземні джерела теж в не вповні мірі розкривають тонкощі боротьби за владу елітарних груп в Київській Русі.

Метою нашого дослідження є здійснення аналізу за діяльністю київських еліт у відстоюванні інтересів Києва з метою створення найсприятливіших умов для його розвитку. Також у роботі приділяється увага впливу київських еліт на розвиток князівської влади у Київській Русі в язичницький період.

Виклад основного матеріалу. Спочатку розглянемо передумови приходу до влади Олега. Протистояння між Північною (Славія) та Південною (Куявія) Руссю тривала ще до запрошення Рюрика на князювання північними племенами. Київ прагнув взяти під свій контроль торгівельний шлях із варягів в греки та переорієнтувати на себе збирання данини не тільки південних територій але й північних. Ці цілі можна було досягнути через свого князя, який мав підкорити Північ. Згадки про спроби київських князів воювати із північною Руссю були ще за часів правління Аскольда. Ми, опираючись на дані польського історика Длугоша, притримуємося думки, що, ймовірно Аскольд, князь Київський був представником правлячого дому Кийовичів. Його спроба виявилася невдалою. Причину провалу ми вбачаємо в поході Аскольда на Константинополь, який закінчився великими втратами

в дружині та сильно ослабив військові позиції Києва, чим скористалася Північ. Важливим елементом цієї боротьби стало запрошення на князювання Рюрика із його братами [1, с.8-9], [2, с.27-30].

Прихід до влади на Півночі Рюрика не став причиною відмови Аскольда від своїх планів. Аскольд не покидав спроби військовим шляхом підкорити Північ і тому протистояв Рюрику. Слід згадати про розорення підконтрольної Рюрику Полоцької землі у 871 році про яку є згадка в Никонівському літописі [3, с. 9]. У 867 році Аскольд ходив походом на кривичів [4, с.13]. Значним успіхом Києва у цій війні було втрата Рюриком Смоленська. Слід зазначити, що не всі на Півночі бачили вихід із конфлікту через війну. Ще при виборі для себе Північчю князя частина виступала за його запрошення від полян (Києва) [3, с.9]. Але підтримки виявилось недостатньо і тому був вибраний саме Рюрик із братами.

У 864 році була спроба усунути Рюрика руками прокиївської групи, яку очолював Вадим Хоробрий. Однак ця спроба була придушена. Вадим був убитий, а залишки опозиції змушені були тікати в Київ у 867 році [3, с. 9].

З 867 року конфлікт зайшов у глухий кут. Як для київських, так і для південних еліт було стратегічно важливим взяти під свій контроль торгівельний шлях із варягів в греки. Хто контролював би повністю цей шлях, той би контролював всю Русь. Але з 862 року по 879 рік торгівельний шлях під повний контроль так і не був узятий. Ми вважаємо, що саме ці події послужили тому, що після смерті Рюрика почав правити не його син Ігор, якому по смерті батька, згідно Ніконовського літописа, було вже чотирнадцять років, оскільки він народився 6373 (865) року, а батько його Рюрик помер у 6387 (879) році [3, с.9, 15], [5, с.174]. Фактично відбувся переворот, за результатами якого до влади прийшов Олег, а Рюриків усунули від прямого управління Славії. Причину ми бачимо в нездатності Рюриків за 17 років вирішити дане питання.

Еліти Києва теж мали бути невдоволені Аскольдом та Діром. Аскольд ті Дір не змогли знищити свого ворога Рюрика. Північна частина торгівельного шляху із варягів в греки не була взята під контроль. Північна Русь не була включена в Київську систему збору данини. Північні племена не можна було використовувати у своїх військових походах. Аскольд втратив у Болгарії свого єдиного згаданого в джерелах сина [6, с. 93]. Ця смерть створювала в майбутньому династичну кризу. Походи на Константинополь не змусили Візантію уступити Русі в торгівлі, надаючи їй купцям великі преференції. Тобто Аскольд провалив проект полюддя.

Політика протистояння Півночі і Півдня перестала влаштовувати обидві сторони. Незадоволення еліт як Півночі, так і Півдня вилилося в часткове відсторонення від влади на Півночі Рюриків, де владу узурпував Олег, а останнього із Рюриковичів Ігоря зробив своєю маріонеткою. Провал політики Аскольда та невдоволення ним киян призвело до пошуку київськими елітами альтернативи. Такою альтернативою став пізніше Олег, який повністю знищив Кийовичів. [3, с. 3, 9-15].

Немає у літописних джерелах інформації про те, що після вбивства Олегом Аскольда кияни чинили активний супротив Рюрику. Складається враження, що Олега без бою впустили у місто. Вбитого київського князя Аскольда поховали з почестями [7, с. 89]. Все це нагадує змову київських еліт з Олегом.

Ми вважаємо, що відбувся звичайний аристократичний переворот з поваленням влади Аскольда. В даній змові на думку Михайла Брайчевського київські бояри теж брали участь [8, с.107-110]. Саме невдоволення Північних та Південних еліт в управлінській політиці і Аскольда та Рюрика створили підґрунтя приходу до влади Олега.

Київські еліти, надавши пріоритет Олегові, досягнули своїх цілей не довгою та витратною війною з незрозумілими термінами та результатами, а через домовленості. Успіх Олега ми можемо пояснити провалами політики Аскольда, який не досягнув військовими походами пільг для київських купців. Він не зміг взяти під свій контроль торгівельний шлях із варягів в греки. Не міг знищити Рюриків. Аскольд не підкорив Північ і не заставив їх платити данину та брати участь у військових походах на користь Києва. Крім того, Аскольд не тільки зрадив віру пращурів, але й розпочав християнізацію серед бояр. Звісно, як тільки б хрестилися еліти, то далі примусили б хреститися весь інший народ. Не слід виключати, що втрата Аскольдом свого єдиного сина, спадкоємця в Болгарії, робили князя безперспективним [3, с.9,13]. Невдачі князя могли сприйматися народом як втрата небесного мандату на аналог Китаю. Кини були невдоволенні діяльністю Аскольда, що і спровокувало Олега діяти рішуче. [9, с.35].

Що ж отримав Київ, коли Олег взяв там владу в свої руки? Політика Олега була спрямована на посилення позицій саме Києва, а не Новгороду в Київській Русі. Об'єднання Півдня і Півночі посилює роль торгівельного шляху через Дніпро і саме Київ отримав можливість його контролювати.

Київ став столицею об'єднаної держави, так як контролювати торгівельний шлях із варягів в греки було можливо саме через нього. Олег

використав військовий потенціал Півдня, щоб змусити Візантію підписати договори 907 та 912 років. Перемога Олега у війні із Візантією та укладення Русько-Візантійських договорів 907 та 912 років надала привілейоване становище в отриманні послуг у Візантії саме київським купцям [10, с.17-22]. Наприклад договір 907 року забезпечив перевагу київських купців в отриманні преференцій з боку Візантійської імперії, яка полягала в тому, що саме київських купців обслуговували першими і тільки після них обслуговували чернігівських купців [11, с.36].

В договорі 907 року у купців не було обмежень на купівлю дорогих тканин. Вони могли отримувати харчі на шість місяців та споряджати кораблі при відправленні додому за рахунок візантійської казни. Крім того, київські купці отримали можливість безмитної торгівлі, що мало підвищити їхні доходи [12, с. 240].

Згідно договору 912 року давалися гарантії на допомогу кораблям, які потрапили в аварію. Ці дії мали покращити торгівлю Візантії та Русі по торгівельному шляху із варягів в греки, що, у свою чергу, мало посилити позиції Києва [13, с. 23-24].

Вся данина з Київської Русі завозилася Олегу, який сидів у Києві [6, с.167]. Ці дії призвели до того, що в Київ стає найголовнішим вузлом у системі збирання данини. Данина з Півночі пішла на Південь, а не навпаки. Олег, збираючи данину, відправляв її до Візантії на продаж. Найвигіднішим стратегічним центром доставки та відправлення данини на продаж у Візантію був саме Київ. Він став найважливішим торговельним центром на Русі. З нього князь повністю міг контролювати всю торгівлю Русі з Візантією та при необхідності перекрити її. Ці успіхи мали посилити позиції Олега серед київських купців. Це, на нашу думку, слугувало однією із причин чому Олег переніс свою столицю із Новгороду в Київ. Йому була потрібна підтримка Києва, щоб створити баланс сил з Новгородом, у якому були сильні позиції Ігоря, батька якого Рюрика запросили на князювання місцеві еліти [14, с. 70]. Олегу потрібний був ключовий центр, з якого він міг контролювати підлеглі його землі. В цьому центрі не мало бути для нього конкурентів, які могли претендувати на його владу, саме тому він і убив Аскольда та Діра, так як ніхто крім них не міг претендувати на владу в Києві [15, с 406-407]. Якби Олег сів в Новгороді, то Ігор представляв би для нього небезпеку. Оскільки північні племена вибрали саме його батька Рюрика, а не Олега.

Киян мало влаштовувати те, що влада Олега трималася виключно на підтримці різних груп, а не на законній основі. Так як Олег зробив сто-

лицею саме Київ, то київські еліти були необхідні Олегу, щоб утримувати владу в інших частинах Русі. Так як Олег не був місцевим князем, то він не міг опертися на родинні зв'язки з місцевими для того, щоб впливати на київські еліти. Олег став для Києва тією ж фігурою як Рюрик для Ільменських словен. Чужинець який ніяк не був зв'язаний з місцевими елітами. Тільки на відміну від Рюрика Олег не був офіційно запрошений і не мав законного права на Київ.

Під впливом вище вказаних подій Київ стає не тільки торговельним, але й адміністративно-управлінським центром [1, с. 10]. На нашу думку, кияни розуміли перспективи об'єднання Півночі і Півдня та яка роль у об'єднаній державі буде їм відводитися. Вони усвідомили, що Аскольд не здатний реалізувати поставлені задачі, а тому зробили ставку на амбітного узурпатора Олега. Саме Київ дав можливість Олегу утриматися при владі. Олег, у свою чергу, киян не розчарував. Йому вдалося створити єдину економічно-торгівельну систему, яка забезпечувала збирання полюддя як на Півночі, так і на Півдні через торговельний шлях із варягів в греки і транспортувати її на іноземні ринки [11, с.63-66]. Частково нам цю систему розкрив Константин Багрянородний, описавши її. До наших часів вона дійшла під назвою полюддя. Максимальну користь від зазначених подій отримали саме кияни, а не новгородці.

Те, що Олег не мав офіційного статусу князя вказують події вбивства Аскольда. Олег прямо звинуватив Аскольда, що той не має права правити оскільки він не княжої крові, на відміну від Ігоря, який був сином князя Рюрика [16, с. 33]. Олег не наголошував на своєму праві князювати, а вказував на право Ігоря княжити Києвом

Договір 907 року з Візантією підписувався не від Ігоря, а від Олега, але разом із тим титул Олега не вказувався [12, с. 240]. Отже Олег не допускав до реальної влади Ігоря, а сам, маючи незрозумілий статус, правив Руссю. Ця ситуація мала повністю влаштовувати киян, так його влада трималася не на законних підставах, а на підтримці еліт. Притому Олег розумів, що з Києвом буде легше домовитися чим з Новгородом. Багатства, які отримували київські еліти, одержуючи свою долю від торгівлі, мали б купити їхню прихильність. Зазначена схема забезпечила спокій та стабільність у Київській Русі. Даний баланс був втрачений на момент смерті Олега у 912 (912-915) році [17, с.25]. Що ж могло викликати невдоволення київських еліт в діях Олега? Ми вважаємо, що київські еліти були незадоволені договором 912 року. У ньому, на відміну від договору 907 року, Олег проголосив себе Великим Князем Русі [16, с. 39-40]. Проголошення Олегом себе Великим Князем повністю

змінювало відносини правителя з київськими елітами. Фактично нова позиція Олега посилювала його владні повноваження. Олег вимагав вважати саме законним князем Київської Русі, а не регентом при своїй маріонетці Ігореві. Він давав зрозуміти, що тепер він є легітимним правителем Києва. Дії Олега мали б порушити весь розклад при дворі тих елітарних груп, які робили ставку на те, що Олег буде залишатися регентом при Ігореві. Можливо саме умови договору 912 року послужили тригером усунення Олега від влади.

Літопис вказує на те, що Олег був отруєний змією [1, с. 16]. З цього можна припустити, що він помер від яду, тобто був отруєний. Отже при київському княжому дворі вели боротьбу дві елітарні сили. Одна сила підтримувала Олега, друга Ігоря.

Ігор зміг стати наступним Великим Князем Русі [3, с.26]. Ми припускаємо, що це йому вдалося за підтримки частини київських еліт, які були його прихильниками.

Інша група, яка підтримувала Олега, після смерті свого лідера мала бути дезорієнтованою, що, у свою чергу, мало б призвести до їх ослаблення. Смерть Олега і прихід до влади Ігоря в цілому призвів до підриву позицій Києва. Повстання древлян одразу після смерті Олега може слугувати аргументом, що позиції нового правителя Русі були слабкі, що і дало можливість древлянам виступити проти Ігоря [3, с. 26]. Можливо древляни бачили недостатню підтримку Києва нового князя. Повстання древлян закінчилося поразкою, що вказує на підтримку Києва князя в цьому питанні.

Ігор, прийшовши до влади після смерті Олега, намагався теж заручитися підтримкою Києва. Він пробував давити на Візантію, щоб Київська Русь мала вигідні торговельні відносини із Візантією. Але на відміну від Олега його починання були невдалими. Слід зазначити, що Ігор розпочав готуватися до походу проти Візантії ще у 921 році, і приготував кораблі. Похід на Візантію відбувся тільки у 941 році і закінчився катастрофою. Другий похід був проведений 944 року [4, с. 26-29]. Результат теж не можна в повній мірі назвати успішним. Ігор із своїм військом так і не дійшов до стін Константинополя із-за дипломатичного урегулювання конфлікту між державами.

Що могло слугувати причиною даних агресивних намірів з боку Ігоря? Причина походу розкривається в умовах походу 944 року. Було вказано, що візантійці відмовилися платити данину, яка була встановлена Олегом. З цих слів ми можемо прийти до висновку, що вигідні домовленості у 907 та 912 роках перестали виконуватися Візантією. Проблеми розпочалися ще у 921 році,

а можливо і раніше, що і застало Ігоря готуватися до військового походу. Аналізуючи зазначені факти ми бачимо, що Ігор 20 років так і не міг розпочати похід на Візантію [4, с. 26-27]. Ймовірно в цей час пільги, зазначені у попередніх договорах перестали діяти, і тому київські купці стали втрачати свої доходи. Їх втрата від торгівлі мала б вплинути на прибутки київських еліт, які мали б тиснути на князя Ігоря, щоб той змусив візантійців силою виконувати договори, що були заключенні Олегом. Але Ігор довгий час не міг вирішити зазначену проблему.

У 945 році князь заключив договір з Візантією, але наскільки цей договір відповідав тим стандартам, які ввів Олег? Договір, як і при Олегу, підтвердив пріоритетність в обслуговуванні саме київських купців, що мало гарантувати київським елітам преференції в отриманні доходу із торгівлі, оскільки їхній товар продавався першим [10, с. 23].

Чому товар саме з Києва продавався першим? Тому, що київських купців реєстрували перших. Ми прийшли до цієї думки із свідчень того, що перші, хто мав право звернутися на отримання місячного, були саме купці, які прибували з Києва [1, с. 20-21]. Так як з самого початку їм було потрібно обов'язково зареєструватися, надавши грамоту і тільки після цього вони могли претендувати на місячне. Так як київські купці отримували місячне першими, то і реєструватися вони мали б першими. Купці з інших міст не могли отримати місячне раніше за київських, тому вони мали б реєструватися після київських.

Оскільки київські купці реєструвалися та отримували місячне першими, то й їм доступ до ринку вони теж отримували першими і товар свій вони на ринок виставляли раніше за інших. Це, у свою чергу, мало б сприяти кращим умовам для торгівлі порівняно з купцями із інших міст.

Слід зазначити, що заміна печаток на грамоти, які мав видавати Ігор мали б посилити князівську владу і посилити контроль її за торговельними міжнародними торговими операціями. Купці мусили в обов'язковому порядку просити князя, щоб той надав їм грамоту, і вказати скільки кораблів вони відправляють. Цей контроль не давав можливостям купцям таємно долучати до своїх торгових караванів додаткові кораблі, так як в грамоті фіксувалася точна їх кількість. Ці нововведення мали б дуже не сподобатися київським елітам, які отримували свої доходи із міжнародної торгівлі з Візантією. Мало того, коли прибували купці без грамоти, то їх могли затримати. А якщо вони чинили супротив, то навіть вбити [4, с. 30-31]. Крім вище вказаної вимоги щодо реєстрації купців, у договорі 945 року не вказувалося жодним чином про право

на безмитну торгівлю з боку русів. Також були введені обмеження щодо закупівлі дорогих тканин, а саме їх можна було купити на суму, яка не мала перевищувати 50 злотників. У договорі 945 року порівняно з минулими домовленостями було зменшено відшкодування за вкрадене майно до двократного розміру від ціни речі. Русам заборонялося зимувати у Візантії [16, с. 51-56].

Ці нововведення мали негативно вплинути на авторитет Ігоря в Києві. Можливо саме це послужило одним із факторів його вбивства. Древліани розуміли, що київські еліти, будучи невдоволені Ігорем, за нього мстити не будуть. Слід зазначити, що, розглянувши договори Русі з Візантією 907, 912, 945, 971 років, прослідковується наступна тенденція: всі ті, хто величав себе в договорах титулом Великого князя Русі одразу після їх підписання вмирили насильницькою смертю [1, с. 16, 23, 31]. Тільки у договорі 907 року Олег не величав себе Великим князем і зміг дожити до 912 року де у договорі він прописав свій титул і помер від отрути змії.

Загибель Ігоря і його малої дружини, куди, ймовірно, входили наближені до нього воїни, призвела до втрати військово-управлінського ядра князя. Древліани розуміли наслідки свого удару. Тому вони запропонували дружині Ользі вийти заміж за їхнього князя Мала і за його підтримки відновити ослаблений механізм примусу та насилля в Київській Русі [18, с. 20].

Дії Ольги були направлені, у першу чергу, на заручення підтримки простих киян та їх еліт в майбутньому конфлікті. Чому князь Мал вирішив свататися до Ольги? Ми вважаємо, що причиною слугувало звичаєве право.

Схожа ситуація відбулася із князем Мстиславом Удалим, сином Володимира Святославовича. Мстислав, воюючи з касогами, викликав на поєдинок їхнього князя Редю і вбив у поєдинку та взяв його дружину, дітей і майно, [4, с. 101-102]. Отже древліанський князь Мал після вбивства чоловіка Ольги заявив про свої права на Ольгу, її сина та майно. Якщо справді діяла така практика, то Мал був у своєму праві. З подальших дій Ольги ми бачимо, що вона не хотіла одружуватися на древліанському князі і прагнула його вбити. Для досягнення мети їй потрібна була підтримка Києва. Ольга вчинила доволі мудро та цинічно. Вона одразу зрозуміла, яку помилку допустив Мал. Він став зазіхати на владу в Києві, що не могло сподобатися київським елітарним групам, які не збиралися йти під руку древліан. Малу потрібно було домовлятися спочатку не з Ольгою, а київськими елітами та обов'язково гарантувати пріоритетність київських інтересів в подальшій політиці Київської Русі. Саме так, на нашу думку, поступив Олег. Ольга вирішила зіткнути інтереси Києва з амбі-

ціями древліанського князя. Вона вирішила скористатися побоюванням киян опинитися в підлеглому становищі до древліан. Для цієї мети княгиня умовила древліанське посольство, щоб ті, коли їх попросять до княжого двору, відмовилися їхати кіньми та йти пішими, а вимагали, щоб їх несли кияни на їхньому ж корабелі до княжого двору. Вимога древліанських купців нести їх до двору княгині на їхньому човні сприймалася киянами як образа не тільки княгині Ольги, але й усіх жителів міста. Закупвання живцем посольства мало б киянами сприйматися позитивно [1, с. 23-25].

Ольга своєю провокацією хотіла сформувати у киян думку, яка їх чекає доля, якщо князь Мал досягне своїх поставлених цілей. Звісно київським елітам теж не повинно було сподобатися те, що древліани ставляться до них як до худоби. Фактично схожа ситуація була з примучуванням дулібів обрами. Обри запрягали в підводи дублінських жінок замість коней і так їздили в гості один до одного [3, с. 5]. Дії Ольги вказують на те, що їй дуже була необхідна підтримка Києва.

Князю Малу Ольга пояснила ситуацію так: вона готова погодитися на його пропозицію, але кияни не дозволяють її покинути місто. Вона запропонувала відправити ще одне посольство, в яке б ввійшли сильні древліанські мужі, які б допомогли їй покинути Київ. Дане посольство було спалене [19, с. 216].

Цими діями Ольга заявляла киянам, що вона може їх покинути і відправитися до князя Мала. Це мало б заставити київські еліти зрозуміти те, що у Ольги щодо її майбутнього були варіанти. Вона могла стати дружиною князя Малу та віддати під його контроль Святослава. Це дало б можливість князю Малу контролювати Київську Русь. Другий варіант – Ольга при підтримці київських еліт могла піти на конфронтацію із Малом та спробувати знищити його. Київські еліти були зацікавлені саме в другому варіанті розвитку подій. Вони змушені були переконати Ольгу, щоб та залишилася у Києві і обіцяли їй підтримку у війні з древліанами. Вбивство другого посольства мало б переконати київські еліти в тому, що Ольга вибрала саме їх сторону. Те, що київські еліти довіряли і готові були підтримувати будь-яку ініціативу Ольги вказує на її експедицію в древліанські землі. Кияни погодилися відпустити Ольгу з міста та відправитися в руки князю Малу, щоб поховати свого чоловіка. Це був геніальний план, у якому Ользі вдалося заманити в пастку древліанські еліти і князя Мала та знищити 5000 древліан. [12, с. 243].

Але слід зазначити, що даний крок був дуже ризикований, оскільки Мал міг розкрити змову і захопити в свої руки Ольгу.

Аналізуючи дії Ольга, ми бачимо що вона розпалювала ненависть між киянами та древлянами. Княгиня показала киянам, яка їх чекає доля, коли древлянський князь одружиться на ній. Також кияни мали розуміти, що за вбивство двох древлянських посольств Мал обов'язково покарає саме їх. Фактично Ольга створювала ситуацію при якій кияни категорично не підтримали мир з древлянами і одруження Мала на Ользі. Київські еліти мали усвідомити, що прихід древлян до влади для них буде справжньою катастрофою. У древлян мала скластися думка, що Ольга погоджується на їхню пропозицію але київське віче фактично силоміць утримує княгиню у себе.

Ольга ефективно застосувала методи маніпуляції свідомістю мас і створення потрібного для княгині світосприйняття. Древляни повірили в те, що головним їхнім ворогом є саме Київ, а Ольга виступала їхнім союзником. Це, у свою чергу, дало б можливість Ользі заманити древлянську еліту в пастку та знищити її одним ударом. Ця авантюра Ольги стала можливою тільки завдяки тому, що князь Мал вірив у те, що кияни можуть піти проти волі княгині і нав'язати її свою. Слід також відзначити, що Ользі дуже важливо було отримати підтримку киян, які були не зацікавлені в посиленні позицій древлян.

В цей час відбулася доволі цікава ситуація. Спочатку в пастку попав князь Ігор зі своєю малою дружиною та був повністю знищений. Наступним в пастку потрапив князь Мал з древлянською елітою і теж був знищений.

Отже передумовою приходу до влади Ольги було два наступні фактори. Перший фактор – це смерть Олега та прихід до влади її чоловіка Ігоря Рюриковича. Другий – смерть Ігоря та древлянського князя Мала, який претендував на Ольгу.

Ольга, прийшовши до влади, проводила мирну політику по відношенню до Візантії. Не дивлячись на те, що дипломатична місія княгині в Константинополі не була в повній мірі успішною, Ольга, на відміну від її сина Святослава, не мала наміру прямого протистояння з Візантією, так як це без сумніву негативно вилинуло б на торгівлю Києва з Константинополем [3, с. 30, 34-36].

Отже склалася доволі цікава ситуація: що київський, що древлянський князь із своїм найвпливовішим оточенням були заманені в пастку та вбиті. При тому, в обох випадках вбили не тільки князя, але й і його найближче і найвірніше оточення. В результаті цих подій, фактично, при підтримці киян до влади прийшла княгиня Ольга. Вона, маючи підтримку киян, змогла утримати владу в Київській Русі у своїх руках. Київські еліти отримали Ольгу, яка потребувала їхньої підтримки.

Що об'єднує Олега та Ольгу, так це те, що обоє були підтримані київськими елітами. Обоє не мали права на княжий стіл і правила від імені своїх маріонеток. Олег прикривався Ігорем, а Ольга своїм сином Святославом від імені якого правила. Олег і Ольга готові були до компромісу з київськими елітами, щоб отримати від них підтримку.

Отже влада обох їх залежала від підтримки киян, так як законних підстав на управління вони не мали. Київ ослабив позиції древлян і данина із їх землі направилася саме до нього. Знищення князя Ігоря та його малої дружини мало повністю змінити правлячі еліти Русі та привести до влади людей Ольги, які і отримали одну третину данини з древлян, що і направилася у Вишгород. А ось дві третини данини відправилися до Києва Великому Князю, якщо вірити отриманим нами даним. [4, с. 40]. Але із даних літописів Святослав був ще дитиною і не брав участі в управлінні державою. Княгиня Ольга свою частку отримала, ключові люди минулого князя Ігоря мали загинути разом із своїм князем. Хто тоді отримав дві третини данини? У літописі Нестора, Типографському літописі, Софійському першому літописі та інших вказується на те, що дві третини данини йде до Києва, а що саме Великому Князю – не вказується. [3, с. 25], [7, с. 104].

Ми вважаємо, що прикриваючись саме малолітнім князем, данину отримали саме київські еліти та київське військо, як нагороду за підтримку княгині Ольги. Отже Київ отримав дві третини данини від древлян, обійшовши двір княгині Ольги. Київські еліти, ймовірно, були незадоволені правлінням князя Ігоря. І слід врахувати те, що князь був убитий одразу після заключення другого Русько-Візантійського договору у 945 році. У зазначеному договорі, на відміну від договору 907 року, київські купці змушені були платити візантійцям мито. Крім того київські купці обов'язково мали мати грамоти від князя про дозвіл на торгівлю. А якщо даних грамот не було, то їх могли затримати. А якщо вони чинили супротив, то навіть убити [4, с.29-35].

Київські купці втратили право безмитної торгівлі і посилювався правовий контроль за їхньою торгівельною діяльністю. Ці події могли призвести до думки, що Ігор, як і колись Аскольд, почав створювати більше проблем чим вирішувати.

Звернемо увагу на вік Святослава. Літописні джерела вказують на те, що Святослав був малолітнім. Але є джерело, яке вказує на те, що Святослав народився у 920 році, а так як Ігоря вбили у 945 році, то з цих даних виходить, що Святославу на момент смерті батька було 25 років. З визначенням літописцями віку

у Святослава сталася схожа ситуація, як і з його батьком Ігорем [4, с. 26,], [3, с. 9]. Фактично Ольга при підтримці київських еліт не допустила до управління свого сина Святослава. Це, у свою чергу, вказує на те, що відбувся справжній двірцевий переворот з метою приведення до влади Ольги.

Висновок. Київські еліти активно захищали свої торгівельні та владні інтереси, при необхідності залучаючи київські широкі маси через віче. Як тільки Київський Князь переставав в повній мірі відстоювати київські інтереси, створювалися несприятливі умови подальшого його князювання. Можливо саме ці фактори мають причинно-наслідковий зв'язок з подальшою долею Аскольда, Ігоря, Святослава. Посилення ролі київських еліт вплинуло на розвиток вічевих традицій. На ранніх етапах становлення Київської Русі, київські еліти підтримували Олега та Ольгу. Їх об'єднувало вміння йти на компроміси з київськими елітами та відстоювати їхні інтереси. Що Олег, що Ольга не мали законних підстав на Київський княжий стіл і утримували свою владу за рахунок підтримки еліт, які були зацікавлені в тому, щоб система збирання данини працювала ефективно, а сировина поступала на закордонні ринки по пільгових торгівельних умовах. Якщо система починала давати збої, князь гинув при різних обставинах. Київські еліти разом із віче в першу чергу керувалися інтересами міста, проводячи політику ослаблення своїх конкурентів і недопущення появи в Київській Русі нового центру економічної та адміністративної сили. Саме ці фактори, на нашу думку, призвели до падіння Святослава Ігоровича.

Вони підтримували тих лідерів, які залежали від їх волі і могли отримувати від князівської влади найбільші преференції. В досягненні своїх цілей київські еліти керувалися принципом отримання найкращого результату з найменшою затратною сил. Яскравим прикладом слугує падіння Аскольда і Діра та перенесення ставки управління Олега із Новгороду до Києва. Ми вважаємо, що це було пов'язано із тим, що ядром київських еліт були саме купці, які дивилися на вирішення проблем з точки зору таємних домовленостей, змов та результативності. Застосування грубої сили відбувалося тільки за умови неможливості отримання результатів іншим шляхом.

У випадку з придушенням древлян Київ зміг перенаправити собі дві третини данини на свою користь. Ольга, сподіваючись на підтримку киян, на нашу думку уступила цю данину саме Києву. Отже київські еліти через віче могли мобілізувати свої військові ресурси і використати їх в інтересах міста. Саме віче давало можливість київським елітам впливати на князівську владу.

Література

1. Полное Собрание Русскихъ Летописей. Лаврентьевская и Тронцкая летописи. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1846. Т. 1. 267 с.
2. Настюк А.А. Об'єднання Північних (Славія) та Південних (Русь) земель і утворення Київської Русі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. Ужгород, 2007. -Вип. 8. С. 27 – 30.
3. Полное Собрание Русскихъ Летописей. Патриаршая или Никоновская летопись. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1862. Т. 9. 256 с.
4. Татищев В.Н. История Российская с самых древнихъ временъ. Москва: Напечатано при Императорскомъ Московскомъ Университете, 1773. Т.2.732 с.
5. Полное Собрание Русскихъ Летописей. Новгородскія и Псковскія летописи. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1848. Т. 4. 363 с.
6. Шевченко А.Є., Кудін С.В. Становлення та розвиток влади в Київській Русі в IX-XII ст. Вінниця:ТОВ «Твори» , 2020. 468с.
7. Полное Собрание Русскихъ Летописей. Псковские Софиевские летописи. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1851. Т. 5. 275 с.
8. Михайло Боайчевський. Суспільно-політичні рухи в Київській Русі. Історична думка в Київській Русі. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2009. Т1. 720 с.
9. Татищев В.Н. История Российская с самых древнихъ временъ. Москва: Напечатано при Императорскомъ Московскомъ Уневситете, 1768. Т.1. Часть 1. 224 с.
10. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко; за заг.ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с.
11. Грушевський М.Ю. Виймки з жерел до історії України-Руси : до половини XI віка Львів: Накладом авт, 1895. 122 с.
12. Полное Собрание Русскихъ Летописей. Ипатьевская летопись. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1843. Т. 2. 377 с.
13. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів України напряму підготовки 6.030202 – «Міжнародне право» /О. А. Гавриленко, І. А. Логвиненко, Л. В. Новікова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 309 с.
14. Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навч. закл. / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін. Харків: Майдан, 2018. 616 с
15. Грушевський М.Ю. Історія України-Руси. Нью Йорк: «Книгоспілка». 1954. Т.1. 648 с.
16. Полное Собрание Русскихъ Летописей. Летописный сборникъ, именуемый Тверской летописью. Санкт-Петербург: Типография Леонида Демиса. 1863. Т.15. 505 с.
17. Микола Аркас. Історія України-Руси. Краків: «Накладом Ольги Аркасової». 1912. Друге видання. 424 с.
18. Полное Собрание Русскихъ Летописей. Типографская летопись. Петроградъ: 2-я Государственная типография. Галерная 1, 1921. Т. 24. 272 с.
19. Войтович Л. В. Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. 782 с.

Анотація

Настюк А. А. Вплив та зацікавленість київських еліт у процесі приходу і утримання влади Олегом та Ольгою в Київській Русі. – Стаття.

Метою нашого дослідження є розкриття аспектів захисту київських еліт своїх інтересів на базі літописних джерел. Особливу увагу приділено впливу київських еліт на князівську владу. Для досягнення мети ми проаналізували літописні дані. Нами було проаналізовано процес становлення Києва столицею Київської Русі.

Ми прийшли до думки, що київські еліти намагалися проводити політику приведення до влади правителя, який відстоював саме інтереси Києва. Аналізуючи діяльність Аскольда, нам стало зрозуміло про його повний провал політики по взяттю під свій контроль торговельного шляху із варягів в греки та знищення Рюрика.

У нашому дослідженні було виявлено те, що знищення Аскольда і Діра дало Олегові змогу об'єднати північ та південь Русі, де саме Києву відводилося центральне місце. Київ став центром торгівлі за рахунок контролю торговельного шляху із варягів в греки. Також він отримав статус адміністративного центру, так як в Києві сидів Олег і звідти управляв Київською Руссю. Крім того в Київську землю прибувала данина, яку збирав Олег із підлеглих земель, включно і північних.

Аналіз першоджерел вказує на те, що Олег посилив позиції Києва як в середині Київської Русі, так і на півночі за рахунок підпорядкуванню Києву північних племен, що, у свою чергу призвело до послаблення позицій Новгороду. Також в нашій роботі були розкриті аспекти зовнішньої політики Олега, яка теж була направлена на посилення у першу чергу Києва, так як саме київські купці отримали найбільше пільг у Візантійській імперії, що мало сприяти збагаченню київських еліт. Дослідження показало те, що Олегу вдалося своїми діями нейтралізувати діяльність у Новгороді Ігоря, досягнувши це тим, що перевіз княжича у Київ.

У роботі було зазначено, що княгиня Ольга змогла прийти та втримати владу саме за підтримки київських еліт.

Нами було прослідковано, що після вбивства Аскольда та Ігоря, до влади в Києві приходили правителі, які не мали достатніх юридичних підстав правити. На нашу думку, Олег та Ольга могли залишатися при владі тільки при підтримці київських еліт, і тим саме ставали від них залежними.

В цілому ми у своїй роботі прослідковували тенденцію, що в язичницький період, як тільки княжа політика шкодила інтересам київських еліт, то князь

гинув, а на його місце приводився більш залежний та лояльний Києву лідер.

Ключові слова: Княжа влада, міжнародні договори, київська еліта, Київська Русь, купець, Київ, Візантія.

Summary

Nastiuk A. A. Influence and interest of Kyiv elites in the process of attaining and maintaining power by Oleh and Olha in the Kyivan Rus' – Article.

The objective of our research is to expose how Kyivan elites safeguarded their interests using chronicle sources. Our focus is on the impact of these elites on royal power. Additionally, we examined the progression of Kyiv becoming the capital of Rus'.

We concluded that the Kyivan elite aimed to bring a ruler who would defend the interests of Kyiv. After examining Askold's actions, we discovered that his plan to take control of the trade route from the Varangians to the Greeks and eliminate Rurik was a complete failure.

Our research indicates that the defeat of Askold and Dir allowed Oleh to unite the north and south of Rus', with Kyiv playing a key role. Kyiv became a hub of commerce by overseeing the trade route from the Varangians to the Greeks. It also obtained administrative prominence, as Oleh governed Rus' from there. Furthermore, Kyiv received tribute payments from dependent regions, including those in the north.

The analysis of primary sources indicates that Oleh bolstered Kyiv's position in both the central and northern regions of Kyivan Rus' by bringing the northern tribes under Kyiv's rule. This resulted in a weakening of Novgorod's position. Our research also uncovered aspects of Oleh's foreign policy, which aimed to strengthen Kyiv first and foremost. Kyiv merchants reaped the most benefits from the Byzantine Empire, which was expected to enrich Kyiv's elites. The study demonstrated that Oleh was able to counteract Ihor's operations in Novgorod by transporting him to Kyiv.

The paper states that Olha gained and maintained power with the support of the Kyvian elite.

After the murder of Askold and Ihor, rulers without proper legal authority gained power in Kyiv. It is our belief that Oleh and Olha maintained their position of power solely with the backing of the city's elites, leading them to become reliant on them.

In our research, there is a trend we have observed that during the pagan period, when the knyaz's policies negatively affected the interests of the elites in Kyiv, the knyaz would die and a new leader, who was more dependent and loyal, would be appointed to replace him.

Key words: Knyaz power, international treaties, Kyivan elite, Kyivan Rus', merchant, Kyiv, Byzantium.